

M. Lovas Krisztina

KI MIRE EMLÉKEZETT MÁRCIUS 15-ÉN A DUALIZMUS KORÁBAN?

Az ünnepségek alakulása
az aktuális politikai konfliktusok tükrében

Bevezetés

Témaválasztásunkat elsősorban az indokolta, hogy bár 1848 jelentőségével és a magyar nemzeti emlékezetben elfoglalt kiemelt helyzetével már igen sokat foglalkozott a történetírás, a március 15-ei ünnepségek alakulását, a dualizmus kori történeti-politikai szituációkban betöltött szerepét alaposan még nem tárták fel a kutatók.¹

Alapvető kérdésünk: hogyan vált a március 15-ei ünnepnap kiemelt 1848-as „emlékezhellyé”, hogyan tükrözte az aktuális társadalmi-politikai konfliktusokat a dualizmus évtizedei alatt? Hogyan használták fel az egyes politikai erők az ünnepet saját céljaik megvalósítására, saját politikai üzeneteik minél hatékonyabb eljuttatására célközönségük számára? Ugyanakkor rá kívánunk világítani azokra az uralkodó iránti lojalitás szempontjából mindenképpen kényes és

---

¹ A március 15-ei ünnepségek dualizmus kori alakulását érintő szakirodalomra lásd *Gerő András*: Március 15. Fejezetek a nemzeti szabadságünnep hányatott történetéből. In: *Uő*: Magyar polgárosodás. Bp. 1993. 397–415.; *Gyarmati György*: Március hatalma a hatalom márciusa. Fejezetek március 15. ünnepségének történetéből. Bp. 1998. 26–39.; *Gyáni Gábor*: Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése. Bp. 2000. 116–127.; *Szögi László*: 1848 utóélete a magyar felsőoktatásban. In: *Történelempedagógiai füzetek*. Szerk. Szabolcs Otto. Bp. 1998. 28–49.; *Erdész Ádám*: A 48-as kultusz a dualizmus korában. In: *Ünnep – hétköznap – emlékezet. Társadalom és kultúrtörténet határmezsgyéjén.* (Rendi társadalom – polgári társadalom 14.) Szerk. Pásztor Cecília. Salgótarján 2002. 259–270.; *Patyi Gábor*: Március 15. a dualizmus kori Sopronban a helyi sajtó tükrében. *Soproni Szemle* 53. (1999) 3. sz. 273–285.; *Hegedűs Zoltán*: 1848–1849 emlékezete Moson vármegyében. In: *Emlékezet, kultusz, történelem. Tanulmányok az 1848/1849-es forradalom és szabadságharc 150. évfordulója alkalmából.* Szerk. Hudi József – Tóth G. Péter. Veszprém 1999. 25–34.; *Jakab Albert Zsolt*: Emlékkállítás és emlékezési gyakorlat. A kulturális emlékezet reprezentációi Kolozsváron. *Kolozsvár* 2012. 242–250.; *M. Lovas Krisztina*: A pesti egyetemi ifjúság március 15-i ünnepségei a dualizmus évtizedei alatt I. (1867–1890). *Honismeret* 41. (2013) 2. sz. 18–21.; *M. Lovas Krisztina*: A pesti egyetemi ifjúság március 15-i ünnepségei a dualizmus évtizedei alatt II. (1890–1898). *Honismeret* 42. (2014) 1. sz. 35–41.; *M. Lovas Krisztina*: A márciusi ifjak nemzedékének emlékezete a március 15-i ünnepségek tükrében. *Március 15-e és április 11-e megünneplése 1849–1898 között* (kitekintéssel 1918-ig). Doktori (PhD) értekezés 2017. (Ezúton köszönöm témavezetőmnek, Erdődy Gábor professzornak a disszertáció elkészítéséhez nyújtott támogatását.)

konfliktusokat rejtő helyzetekre, amelyek március 15-e megünneplése kapcsán keletkeztek elsősorban a kormánypárt képviselői számára, akiknek – függetlenül saját személyes meggyőződésüktől – hivatalos megnyilatkozásaik alkalmával mindenkor tekintettel kellett lenniük Ferenc József 1848-cal kapcsolatban fennálló különös érzékenységre.

Írásunkban arra törekszünk, hogy bemutassuk, melyek voltak az ünnepségen felbukkanó legmarkánsabb politikai üzenetek, emellett kitérünk az ünnepek rítusainak, ceremóniáinak alakulására, a szimbólumok használatára és a szimbolikus térfoglalás egyes jelenségeire, valamint az ünnepeken megjelenő kanonizált 1848-as szövegek (elsősorban a *12 pont*) aktuális újraértelmezéseire – elsősorban a fővárosi ünnepséget tekintve.

Az 1848-as március 15-ei ünnepségek jelenségeinek vizsgálatok az ünnepségeket a kollektív emlékezet megnyilvánulási formáinak tekintettük, és figyelembe vettük, hogy az emlékezet nem egyéni teljesítmény, hanem a társadalomban jelen lévő társas kapcsolatokkal összefüggésben jön létre az egyénben, s nagymértékben függ attól a csoporttól, amelyhez az emlékező a megemlékezés pillanatában tartozik. Az egyén mindig a csoport nézőpontjából emlékezik, és emlékezeti aktuálisai mindig rekonstrukciók, amelyek pillanatnyi társas helyzetének felelnek meg. Maurice Halbwachs² és Jan Assmann³ munkái alapján érvényesnek tekintjük, hogy az emlékezés folyamatát a közösség ideológiája és önértelmező struktúrái nagymértékben befolyásolják. Pierre Nora⁴ kritériumait alapul véve az 1848-as megemlékezéseket az „emlékezet helyeiként” értelmezzük, amelyek esetében az anyagi, a szimbolikus és a funkcionális jelleg mindig együtt érvényesül.

A nemzeti ünnep szükségessége – kísérlet egy 48-as állami nemzeti ünnep létrehozására

A filozófus Hans Blumenbergre hivatkozva Assmann arra a fontos jelenségre hívja fel a figyelmet, hogy „az emlékezetnek nincsenek tiszta tényei”, ebből következően a kollektív emlékezet viszonylag szabadon kezeli a múltat annak kanonizálása során.⁵ Halbwachs szerint „nem tudunk másképpen emlékezni, mint hogy megtaláljuk a kollektív emlékezet keretei között a bennünket érdeklő múltbeli eseményeket.

² *Maurice Halbwachs: Az emlékezet társadalmi keretei.* In: Francia szociológia. Válogatás. Szerk. Ferge Zsuzsa. Bp. 1971.

³ *Jan Assmann: A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban.* Bp. 2013.

⁴ *Pierre Nora: Emlékezet és történelem között. Válogatott tanulmányok.* Bp. 2010.

⁵ *Assmann, J.: A kulturális i. m. 41.*

Egy emlékkép annál gazdagabb, minél nagyobb memóriakeret kereszteződésében tűnik fel – ezek ugyanis átfedik és részben tartalmazzák egymást”.⁶ Ez a fajta gazdagság – véleményünk szerint – nagyon is jellemző 1848/49 esetén, és ez a sokféle emlékezet tört felszínre a dualizmus kori március 15-ei ünnepségeken is. A különféle emlékező csoportok ugyanis mind azt az emlékképet emelték ki 1848 öszszetett jelentéstartalmából, ami aktuális céljaikhoz legközelebb állt, és az általuk közvetíteni szándékolt üzenetek szempontjából leginkább hasznosíthatóak voltak. Minden politikai erő, párt, csoportosulás megtalálhatta a maga emlékezetét 1848-ban. Ehhez az is hozzájárult, hogy „1848” igen gazdag jelentéstartalmat hordozott. Éppúgy megtestesítette a polgári átalakulásért küzdő reformmozgalmat, mint a március 15-én kinyomtatott radikális *12 pontot*, vagy éppen a törvényes politikai, államjogi, társadalmi változásokat rögzítő 1848. április 11-én szentesített 31 törvénycikket, de az öt hónappal később, az 1848-as alkotmány megvédéséért kirobbant fegyveres önvédelmi harcot ugyanúgy, mint a szabadságharc leverését követő súlyos megtorlás áldozatainak emlékét vagy az önkényuralommal szembeni ellenállást. Így végül, mire a kiegyezés korszakához eljutunk, már számtalan asszociációs lehetőséget rejt magában csupán a kifejezés: „1848”.

Mindez igencsak megnehezítette, hogy az uralkodóval kibékült nemzet hivatalos ünnepévé váljon március 15-e a korszakban. Őfelsége kormányai nem karolhatták fel a megemlékezéseket, de a hatalom nem tiltotta meg március 15-e megünneplését. Hiába voltak a március 15-ei emléknaphoz már előzményei, összetett jelentéstartalma miatt és Ferenc József érzékenységre való tekintettel – akinek rendkívül kellemetlen élményei fűződtek a birodalmát megrendítő 1848-as mozgalmakhoz, és akinek ugyanakkor személye nem volt elvonatkozatható a magyar szabadságharc leverésétől, a megtorlástól és az önkényuralom éveitől – március 15-e nem válhatott hivatalos nemzeti ünnepévé hosszúra nyúlt uralkodása alatt.

Ahogy Európa-szerte a 19. században kialakuló modern nemzetállamoknak szükségük volt saját, a közös nemzeti állami identitást erősítő önreprezentációra, saját szimbólumokra és ünnepekre, olyanokra, amelyekkel a szélesebb, a nemzetbe újonnan beemelt tömegek is azonosulni tudtak, ugyanúgy szüksége volt erre Magyarországnak, illetve szüksége lett volna az Osztrák–Magyar Monarchiának is. Mindezt indokolta a politika tömegessé válása, a tömegpolitika kibontakozása is. A Habsburg Birodalom területén azonban hiányzott egy olyan ünnepnap, amely alkalmas lett volna arra, hogy közös érzelmi azonosulási lehetőséget kínáljon a birodalom népeinek számára, és ugyanúgy a kiegyezéssel létrejött

⁶ Gyáni Gábor: Relatív történelem. Bp. 2007. 162., vö. *Halbwachs, M.: Az emlékezet* i. m. 131.

Monarchia Magyarországon – a kísérletek ellenére – a hatalom szimbolikus legitimációja a korszakban mindvégig gyenge maradt.⁷

Hogy mennyire szüksége lett volna a kiegyezést követően létrejött magyar államnak is egy széles elfogadottsággal bíró, az egységes magyar állam eszméjét megtestesítő, modern nemzeti ünnepre, azt jól tükrözik az 1891-es vasárnapi munkaszünetet elrendelő törvény képviselőházi vitáján elhangzott felszólalások. Ugyanis a kormánypárti gróf Andrássy Tivadar indítványára ekkor emelték Szent István király (ekkorra már nagy hagyományra visszatekintő, alapvetően katolikus egyházi jellegű) ünnepét a munkaszüneti napok sorába (1891. évi XIII. tc. 1. §.) – éppen a nemzeti ünnep hiányának a betöltésére. Andrássy arra hivatkozott, hogy minden modern államnak szüksége van egy olyan ünnepnapra, amely emléket állít az „állam alap gondolatának, azon vezéreszmének, melytől az uralkodó irányzat eltérni nem akar”.⁸ Andrássy indítványán felbátorodva a függetlenségi gróf Károlyi Gábor ebbe a fél mondatba még augusztus 20-a mellé be kívánta csempészni március 15-ét is, de sikertelenül.⁹ Ugyanakkor éles vita bontakozott ki arról, hogy Szent István ünnepe alkalmas-e egyáltalán az egységes nemzet megtestesítésének kifejezésére. Abban azonban többnyire egyetértettek a képviselők, hogy nemzeti ünnepre szükség van, ahogy tették ezt az április 11-i ünnepet elrendelő törvény megalkotásakor is 1898-ban, midőn kormánypárti és ellenzéki oldalról egyaránt kifejezést nyert az a gondolat, hogy az alapmítosz, amelyből érdemes kiindulni és megalapozhatja a jövőt, az 1848.¹⁰

A dualista rendszer is 1848-ból eredeztette magát, jól tükrözi ezt az Andrássy-kormány kinevezésének dokumentuma is, amelynek bevezetőjében kiemelt helyet foglal el az alkotmány helyreállítása, természetesen a kilátásba helyezett

⁷ *Cieger András*: Megbocsátás, elhallgatás, együttműködés. Az 1867-es rendszerváltás és a múlt öröksége. In: *Identitásaink és (el)hallgatásaink. Korrajz. A XXI. Század Intézet évkönyve. Szerk. Fricz Tamás – Láncki András. Bp. 2011. 28–29.*; A birodalmi egység kifejezését volt hivatva szolgálni a mindenkori uralkodó születés- és névnapjának hivatalos megünnepeletése is. Az első világháborús propaganda még fokozottabban kívánta kifejezésre juttatni a nemzet és az uralkodó egységét. A háborús ünnepekre lásd *Turbucz Dávid*: „Ferenc Jóska azt üzenté”. Uralkodói születés- és névnapok az I. világháború alatt. *Történelmi Szemle* 58. (2016) 603–614.

⁸ Az 1887. évi szeptember hó 26-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplói. Bp. 1887–1892. I–XXVII. (a továbbiakban KN 1887–1892.) 447. ülés (1891. jan. 29.) XXI. 376.

⁹ Uo. 382.

¹⁰ Ezt tükrözik báró Bánffy Dezső miniszterelnök szavai, aki az 1848-as törvényeket Magyarország ezeréves történelmi fejlődésének korszakalkotó és mindenképpen ünneplésre méltó mozzanatának nevezte. Lásd Az 1896. évi november hó 23-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplói. Bp. 1897–1901. I–XXXVII. (a továbbiakban KN 1896–1901.) 54. ülés (1897. febr. 20.) IV. 121.; A függetlenségi ellenzék részéről Eötvös Károly azt hangsúlyozta, hogy egy, az 1848-as időköt megörökítő nagy nemzeti ünnepre mindenképpen szükség van, méghozzá állandó és kötelező jelleggel, amelyet az egész nemzet osztályra és felekezetre való tekintet nélkül megtartana. Lásd KN 1896–1901. 259. ülés (1898. márc. 11.) XIV. 17.

törvényes módosításokat is beleértve.¹¹ Ezért is merülhetett fel egyáltalán az 1898. évi ötvenedik évforduló alkalmával, hogy az ellenzék által szorongatott helyzetben a kormány tagjai kipuhatolják, mit szólna Öfelsége egy 1848-as tartalmú nemzeti ünnephez. A Miniszterelnökség iratai jól tükrözik azt a lázas kapkodást, amely báró Bánffy Dezső miniszterelnök és a kormánypolitikuskok körében bontakozott ki, amikor Kossuth Ferenc 1897. február 13-án azt indítványozta, hogy „határozza el a törvényhozás, hogy az 1848-iki alkotmány létrejöttének és ezzel összekötve a szabadságharcnak félszázados évfordulóját nemzeti ünnepnek tekinti, és utasítja a kormányt e nagy eseményekhez méltó ünneplésének kellő előkészítésére”.¹² (Kossuth írásbeli indítványában a március 15-ei dátum nem szerepelt.) Két hirtelen papírra vetett, aláírás nélküli ceruzás feljegyzés is található a miniszterelnökségi iratok között, amelyek még valószínűleg ezen a bizonyos február 13-i, szombati ülésen keletkeztek. Az egyikre egy ismeretlen kéz a következő sorokat írta: „1. 50 év nem elég, ellentéteket idézhetnének elő, már maga a vitatkozás is. 2. Csak 1848-iki törvények, többi mellőzendő, de előnyei kifejezése mellett.”¹³ A másik cédulán pedig ez olvasható: „Az 1848-ik évi 50 éves évforduló megünneplése vagy egyáltalán nem lehet vagy kormányi vezetés mellett azon nap, midőn az 1848-ik évi törvények 1848-ban szentesítve lettek.”¹⁴ Másnap Darányi Ignác földművelésügyi miniszter egy magánlevelet intézett Bánffyhoz, amelyben egy szűk körű, kormánypárti politikusok között zajló rögtönzött megbeszélés eredményét rögzítette. Ebben egy bizonyos T. K. monogramú¹⁵ befolyásos politikus ötletére hivatkozva szintén az 1848-as törvények szentesítésének emléknapiját javasolta nemzeti ünnepnek megtenni. A pontos dátumot ekkor még nem is tudták, csak annyit, hogy valamikor áprilisban volt.¹⁶ Bánffy február 15-én, hétfőn reggel azonnal táviratozott báró Jósika Samunak, a király

¹¹ A kiegészítés. Szerk. Cieger András. Bp. 2004. 94–97. A február 14-én Bécsben Ferenc József elnökletével megtartott első közös minisztertanácsi értekezleten Komers lovag, Wüllerstorff-Urbair báró és John báró miniszterek jobban szerették volna, ha nem az „alkotmány helyreállításáról”, hanem csupán „az alkotmányos viszonyok” helyreállításáról szólt volna a szöveg. Andrassy kifejtette, hogy a magyarországi közvélemény szemében csak úgy érhető el teljes megnyugvás, ha az alkotmány helyreállítását maga az uralkodó királyi leiratban jelenti ki, ezt követően az országgyűlés készséggel hozzájárulását fogja adni az alkotmány egyes elemeinek felmentéséhez. A minisztertanácsi ülés jegyzőkönyvének részleteit magyarul lásd Magyarország története a 19. században. Szöveggyűjtemény. Szerk. Pajkossy Gábor. Bp. 2006. 450–456.

¹² Az 1896. évi november hó 23-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai. Bp. 1897–1901. I–XXXVIII. (a továbbiakban KI 1896–1901.) 102. sz. III. 165.

¹³ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL) K 26 Miniszterelnökség Levéltára (a továbbiakban K 26) 473. cs. Az 1848. évi törvények szentesítésének 50. évfordulója alkalmából rendezett ünnepségek ügyei. 2937/1897 ME.

¹⁴ Uo.

¹⁵ Valószínűleg Tisza Kálmán volt miniszterelnökről van szó.

¹⁶ MNL OL K 26 473. cs. 2937/1897 ME.

személye körüli miniszternek, hogy kérjen időpontot Őfelségénél és puhatolja ki véleményét egy esetleges 1848-as tartalmú nemzeti ünnep létrehozásával kapcsolatban. Nehéz helyzet állt elő, mert amennyiben hivatalosan létrejön egy 1848-as korszakot megörökítő nemzeti ünnep, amely tartalmában rendkívül összetett, akkor a gyakorlatban lehetetlen megszabni azt a határt, hogy az emlékezők mire emlékezhetnek és mire nem, mi fér bele az uralkodó iránti lojalitás kategóriájába és mi nem.¹⁷ A február 17-i minisztertanácsi értekezleten Jósika jelentése alapján kiderült, hogy az uralkodó nem ellenzi az 1848-as alkotmány megünneplését, de egyértelműen kérte annak határozott elkülönítését a szabadságharctól. Így a minisztertanács úgy döntött, hogy Kossuth indítványát elveti, de kilátásba helyezi az 1848-as törvények megünneplésének lehetőségét.¹⁸ Ebben a kényes helyzetben minden szónak jelentősége volt, ezért a miniszterelnök Kossuth Ferenchez intézendő válaszában szövegét¹⁹ még az ülés előtt egyeztetni kellett Ferenc Józseffel.²⁰

Mint ismeretes, az ötvenedik évfordulón a képviselőház többsége, a lojalitás szempontjait előtérbe helyezve, március 15-e helyett, az uralkodóval együttműködésben, április 11-ét tette meg az 1848-as időket megtestesítő nemzeti ünneppé.²¹ Április 11-e volt a magyar történelem során az első, önálló törvényben elrendelt, hivatalos, pusztán politikai természetű, állami, nemzeti ünnep, annak minden kötelező kellékével együtt, amely a nemzetiségi területekre, valamint a törvényhozók eredeti szándéka szerint Horvátországra is kiterjedt,²² így a magyar nemzetállamhoz

¹⁷ Ennek az aggodalmának adott hangot Bánffy miniszterelnök is Jósikához írt levelében: „Jóformán lehetetlen volna elkerülni, hogy a 48-ki alkotmány ünneplése a szabadságharccal tényleg kapcsolatba ne hozassék, s amaz események pedig még nincsenek tőlünk olyan távol, hogy azok teljesen a történeti múlt objektivitásával ítéltethessenek meg, és ellentétes érzelmeket ne szítsanak. Azért az ünneplést még korainak, s mindenesetre nagyon időszerűtlennek kell tartanom.” MNL OL K 26 473. cs. 2937/1897 ME.

¹⁸ MNL OL K 27 (Minisztertanácsi Jegyzőkönyvek 1867–1944.) 1897. febr. 17. (7. ülés) 4–15.

¹⁹ Bánffy miniszterelnök választát lásd KN 1896–1901. 54. ülés (1897. febr. 20.) IV. 121–122.

²⁰ Jósika távirata Bécsből a miniszterelnöknek 1897. február 19-én. „Felső a minisztertanácsi határozatot jóváhagyni kegyeskedett azon megjegyzéssel, hogy az indítvány két része közötti különbség kellő hangsúlyt nyerjen. Előkonferencián megállapított szöveget kérem, nekem számjелеzve azonnal megküldeni.” A táviraton Bánffy válaszában fogalmazványa, kelt 1897. február 19-én: „Vég szöveg, mely a felszólalásnak fontos és minden betűjében megfontolandó részét kell, hogy képezze, csak reggel lesz végleg szövegezve. Különben felséges úr kívánsága feltétlenül be lesz tartva. Bánffy.” MNL OL K 26 473. cs. 3387/1897 ME.

²¹ Az április 11-ét nemzeti ünneppé emelő törvényt (1898. évi V. tc.) végül 1898. március 16-án fogadták el. KN 1896–1901. 262. ülés (1898. márc. 16.) XIV. 79.

²² Feltehetően a kapkodva megszervezett első április 11-i ünnep volt az oka annak, hogy csak azt követően, 1898. június 30-án ültek össze a miniszterelnökségen a tárcák képviselői, hogy arról tanácskozzanak, milyen egységes módon kerüljön megrendezésre a jövőben a kötelező nemzeti ünnep. A jegyzőkönyv fogalmazványán nagy kérdőjellel az alábbi ceruzás megjegyzés olvasható: „iskolai ünnepélyek Horvátországban?” MNL OL K 26 473. cs. 9698/1898 ME. A horvát bán, gróf Khuen-Héderváry Károly 1898. augusztus 6-án magánlevelet írt Bánffy Dezső miniszterelnöknek és őva intette a kormányt attól, hogy Horvátországban április 11-ét bármilyen formában is megünnepeltesse, és kérte, hogy „az 1848. év kínos reminiscenciái fel ne eleveníttessenek”, ugyanis az csak ellenérzésekre adna okot a külön területtel bíró, önálló politikai nemzet számára. Lásd MNL OL K 26 473. cs. iktatás

való kötődés erősítésének is eszközévé kívánt válni.²³ A levéltári források azt tanúsítják, hogy a kormány tartott attól, hogy a nemzet március 15-ét nagyobb lelkesedéssel fogja megünnepelni, mint a kötelező április 11-ét. Ezért Bánffy miniszterelnök 1898. február 19-én (még a képviselőháznak a nemzeti ünnep kérdését eldöntő végleges szavazása előtt!) körlevelet adott ki a főispánok számára, arra kérve őket, hogy a törvényhatóságok – lehetőség szerint – április 11-e megünnepelését részesítsék előnyben.²⁴ Amennyiben a megyében olyan a hangulat, hogy március 15-e mellőzése nagy felháborodást váltana ki, úgy a forradalom emléknapjának törvényhatósági vagy városi közgyűlés formájában történő megünnepése elé a kormányfő nem kívánt akadályt gördíteni. A kérés ellenére 12 törvényhatóság díszközgyűlést hívott össze március 15-e alkalmából.²⁵ A törvényhatóságok nagy része úgy kívánt egyszerre a kormány kívánságának és a közvélemény igényének is megfelelni, hogy március 15-én a törvényhatóság székhelyén városi díszközgyűlést tartott, míg április 11-én, a kormány kívánságára, összehívta a törvényhatósági testületet.

A miniszterelnöki körlevél kérése ellenére a törvényhatóságok április 11-i ünnepe nem volt mindenütt egészen sikeres. Heves, illetve Szabolcs megye a kötelező ünnepről semmilyen formában sem emlékezett meg. Nem tartott díszközgyűlést, de a főispán és a vármegyei tisztikar részvételével ünnepséget rendezett Brassó, Tolna, Csongrád, Zala és Somogy megye. Csak a szokásos rendes tavaszi közgyűlésen emlékeztek meg az új áprilisi nemzeti ünnepről Pest, Sáros, Győr, Hont, Abaúj-Torna és Alsó-Fehér megyében.²⁶ Az állami iskolákban Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter rendeletére kötelezően ünnepségeket rendeztek.²⁷ Nehezítette az első április 11-i nemzeti ünnep megtartását az is, hogy az emléknap éppen húsvét hétfőre esett.²⁸

---

nélküli irat. Josipvich Imre horvát miniszter még keményebben fogalmazott: „nem látszik méltányosnak már most kívánni a horvát nemzettől, hogy múltjának nyílt megtagadásával aktíve is részt vegyen ama törvénynek az ünneplésében, melyek ellen a nemzet többsége 50 évvel ezelőtt fegyvert fogott”. MNL OL K 26 473. cs. 14531/1898 ME.

²³ Ezt támasztják alá Zsigárdy Gyula, az igazságügyi bizottság előadójának szavai is, aki hangsúlyozta, hogy a törvényjavaslat azon túl, hogy biztosítja azt az eddig példa nélküli lehetőséget, hogy a nemzet az uralkodóval összhangban ülhet meg egy 1848-as emléknapot, megköveteli azt is, hogy az állam minden polgára tisztelje és behódoljon neki. KN 1896–1901. 259. ülés (1898. márc. 11.) XIV. 8.

²⁴ MNL OL K 26 473. cs. 236/1898 ME

²⁵ A vármegyék közül öt: Bereg, Heves, Csanád, Szabolcs, valamint Gömör és Kishont megye, a törvényhatósági jogú városok közül hét: Arad, Győr, Kassa, Kecskemét, Kolozsvár, Marosvásárhely és Székesfehérvár.

²⁶ A március 15-ei és április 11-ei közgyűlésekre lásd *M. Lovas Krisztina*: Március 15. vagy április 11.? Egy nemzeti ünnep vitája 1898-ban. In: *Corolla Museologica Tibor Kovács dedicata*. Szerk. Tóth Endre – Vida István. Bp. 2011. 350–352.

²⁷ A miniszter 1898. évi 77. számú rendelete szintén a nemzeti ünnepet elrendelő törvény megszületése előtt született. Magyarországi Rendeletek Tára 1898. I–II. Bp. 1898. I. 475–476.

²⁸ 1848 ötvenedik évforduló képviselőházi vitájára lásd *Handk Péter*: 1898. A nemzeti és az állampatrióta értékrend frontális ütközése a Monarchiában. In: *Uő: A Kert és a Műhely*. Bp. 1988. 112–129.

Így a nemzet lelkes ünneplése 1898-at követően továbbra is március 15-höz kapcsolódott. Április 11-e kötelező, kényszeredett, hivatalos ünneppé vált, így nem válhatta be a hozzá fűzött reményeket. Az első április 11-i nemzeti ünnep nyugalma a rendőrség előzetes intézkedéseivel kellett biztosítani.²⁹ Az ellenzéki pártok és a pesti egyetemi ifjúság bojkottálta az ünnepet, de botrányt nem csinált. Az ünnepnap későbbi alakulására jellemző, hogy a budavári Mátyás templomban minden évben megtartották az ünnepi istentiszteletet az ország hivatalos, magas rangú vezetőinek jelenlétében és az országgyűlés szünetelt. Az állami épületekre kitértek a nemzeti lobogót,³⁰ az iskolákban kötelező ünnepségeket tartottak, a hivatalok zárva voltak. Március 15-én, többnyire a függetlenségi párt kérésére szünetelt a képviselőház,³¹ a hivatalok nyitva tartottak, míg a boltok többsége sok esetben önként bezárt. A magánházakra tulajdonosaik kitértek a nemzeti zászlót. A királyi épületekre, a Nemzeti Színházra és az Operaházra, a Nemzeti Kaszinóra valamint az Országgyűlésre³² sok esetben nem került ki a nemzeti lobogó, ami számos alkalommal tüntetésekre adott okot.³³ Az iskolákban nem tiltották a megemlékezéseket, az iskolafenntartó döntése értelmében ünnepségeket rendeztek.³⁴

A debreceni ünnepségekre lásd *Bényei Miklós*: Március 15. vagy/és április 11. 1848 ötvenedik évfordulója Debrecenben. In: Könyv és Könyvtár. (A Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtárának Közleményei XXV.) Debrecen 2003. 397–414.; Az április 11-i ünnep kialakulására, március 15-e és április 11-e országos megünneplésére 1898-ban lásd *M. Lovas K.*: Március 15. i. m. 343–363.

²⁹ A fővárosi rendőrfőkapitány, Rudnay Béla 1898. április 1-jén kelt levelében tájékoztatta a miniszterelnököt arról, hogy valószínűleg az ún. Seffer–Szabados csoport (Seffer László, később ismert függetlenségi újságíró és Szabados Sándor szociáldemokrata, később a Tanácsköztársaság alatt közoktatásügyi népbiztos) megzavarni készül a nemzeti ünnepet. Megoldási javaslatként azt tanácsolta, hogy az említett személyeket jól veressék meg. Bánffy ceruzás feljegyzése szerint inkább békés „befolyásolást” szeretett volna elérni, de „ha másképp nem megy, legyen veretés”. MNL OL K 26 473. cs. 8029/1899 ME.

³⁰ A belügyminiszter 1898. évi 109. számú, a címeres zászló használatára vonatkozó rendeletét lásd Magyarországi Rendeletek Tára 1898. I–II. Bp. 1898. I. 656–689.

³¹ 1889 óta a képviselőház rendszerint az ellenzéki képviselők kezdeményezésére március 15-e alkalmából nem tartott ülést. Kivételet képez ez alól 1913. március 15-e, midőn Tisza István házelnök javaslatára „az ünnep alkalmából” egy rövid ülés keretében, ekkor mutatták be a háznak, az ellenzék által a jogkiterjesztés elmaradása miatt erősen bírált, választási törvény főrendiházi átíratát. Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. XVIII. Bp. 1913. 448. ülés (1913. márc. 15.) 231–233.

³² A képviselőház hivatalai részére készült 1909-es szolgálati szabályzat írta csak elő, hogy március 15-e alkalmából ki kell tűzni a nemzeti zászlót a parlamentre. Lásd Szolgálati szabályzat a képviselőház hivatalai részére és az azzal kapcsolatos ügyrendek, illetőleg utasítások. Bp. 1909. 113. (Köszönöm Cieger Andrásnak, hogy felhívta a figyelmemet erre a rendelkezésre.)

³³ A koalíciós kormányzás változást hozott ebben a tekintetben, és ebben az időszakban ott lengett a nemzeti zászló a miniszterelnökségen, az Operaházon, az Osztrák–Magyar Bank palotáján, a Nemzeti Színházon, a Nemzeti Kaszinó és az Országos Kaszinó épületén is. A rendőrök díszgyenruhában teljesítettek szolgálatot, az ünnepségeken sok állami tisztviselő vett részt. Lásd Kis Ujság, 1907. március 16. 3–4.

³⁴ A fővárosi közgyűlés 1893-ban, illetve 1905-ben rendelte el a közép-, illetve elemi iskolákban a március 15-ei ünnepségek megtartását. Lásd Budapest főváros közgyűlési jegyzőkönyvei. Bp. 1893. 12.; Budapest főváros közgyűlési jegyzőkönyvei. Bp. 1905. 90.

A következőkben arra keressük a választ, hogyan alakult a nem hivatalos, a hatalom által megtűrt, ugyanakkor a magyarság lelkesedésével kísért március 15-ei ünnep sorsa a dualizmus évtizedei alatt, hogyan tükrözték az ünnepek az aktuális politikai feszültségeket.

Március 15-e helyett alkotmányünnep (1867)

A kiegyezést követő első szabad március 15-én azzal szembesülünk, hogy a forradalom emléknapiját, amelyről a kormánypárti sajtó még csak említést sem tett, nem kísérték nagyszabású ünneplések. Március 15-e emlékét elnyomta az uralkodóval való kibékülés. A nemzeti színű zászlók ezúttal, véletlenszerű időbeli egybeesésnek köszönhetően, a március 15-ét megelőző napon az alkotmány helyreállítása alkalmából kerültek ki a házakra, az ünnepélyes istentiszteletek, az ablakok esti kivilágítása az uralkodó és a nemzet megegyezését hirdették.³⁵ Az 1867-ben megalakult új kormány már az első pillanattól kezdve az alkotmány helyreállításában találta meg 1848-nak azt a szeletét, amelyet hivatalosan is ünneplésre méltónak, Ferenc József érzékenységre való tekintettel megünnepelhetőnek gondolt. A kormány eskütelére 1867. március 14-én került sor. Ebből az alkalomból az uralkodó maga is a fővárosba érkezett, amely díszkivilágítással és nagyszabású felvonulással köszöntötte. Az óbudai hajógyár munkásai, mintegy háromezren, 22 zászló alatt, három zenekar kíséretében, katonás rendben vonultak ki az uralkodó fogadására a budai Új útra.³⁶ Ezt követően Ferenc József a budai vár tróntermében fogadta azt az országos küldöttséget, amely az országgyűlés köszönetét fejezte ki az alkotmány helyreállításáért. Március 14-én este 7 és 8 óra között háromezer fáklyás vonult nemzeti színű zászlókkal a budai várba Ferenc József tiszteletére. A résztvevők az uralkodót és a magyar minisztériumot éltették. Ferenc József magyar ruhában a palota egyik erkélyéről köszöntötte a sokaságot. Az alkalomra a pesti dalárdák tagjaiból verbuvált kórus elénekelte a *Himnusz*t, felcsendült számos ismert magyar népdal is, majd a *Szózat*tal zárult az esemény.³⁷ Március 18-án a budai várban az uralkodó elnöklése alatt megtartották az első magyar minisztertanács ülését. Ugyanez a koreográfia 31 évvel később, 1898-ban,

³⁵ Kossuth Lajos ugyanakkor a Magyarországon titokban terjesztett Negyvenkilencz című lap hasábjain kétségbeesve vette tudomásul a kiegyezés miatt támadt örömteli hangulatot, és óva intett attól, hogy a kortársak ezt az alkotmányt az 1848-assal azonosítsák. Negyvenkilencz, 1867. február – március 21.

³⁶ A Hon, 1867. március 14. esti kiadás 3.

³⁷ Pesti Napló, 1867. március 15. 3.

az első hivatalos április 11-i nemzeti ünnep állami ceremóniájában, Ferenc József részvételével, kísértetiesen megismétlődött.³⁸

Bár egyes ellenzéki vidéki városokban, mint például Eger vagy Debrecen, már a kiegyezést követő években is látványosan, utcai demonstráció keretében ünnepelték meg március 15-ét, sok helyütt csak a 25. évforduló után kezdődtek az ünneplések. Tekintettel arra, hogy az 1867-es kiegyezést követően március 15-e nem volt a hatalom által támogatott és központilag megszervezett nemzeti ünnep, a megemlékezések alapvetően a különféle társadalmi egyesületek, valamint a kiegyezést ellenző politikai pártkörök kezdeményezésére jöttek létre, ezért országos viszonylatban nem egységesen és nem egyenletesen terjedtek el, hanem a helyi társadalmi-politikai erőviszonyoknak megfelelően alakultak. Nagy szerepet játszott az ünnepnap megerősödésében a választójogi törvényjavaslat és az országgyűlési ciklust háromról öt évre meghosszabbítani szándékozó törvénytervezet³⁹ heves parlamenti vitája, amely 1872-ben a március 15-ei ünnepet megelőző napokban csúcsonyult ki, és első alkalommal készítette a kormánypártot arra, hogy nyilatkozzon március 15-e és 1848 örökségéről.⁴⁰ Sok helyen a 25. évforduló alkalmából, 1873-ban rendeztek először nyilvános ünnepséget, mint például Kolozsvárott,⁴¹ Gyulán,⁴² Cegléden⁴³ vagy a fővárosban, ahol a pesti egyetemisták vették kezükbe az ünnep megszervezését.⁴⁴

A kiegyezést követően, az 1870-es évek első felében, az ünnepségek intenzitását és a résztvevők számát figyelembe véve, még nem március 15-e tekinthető az első számú 1848-as emléknapnak a fővárosban. Ugyanis az 1870. évi két újratemetés – Batthyány miniszterelnök holttestének átszállítása a pesti ferencesek kriptájából a Kerepesi temetőbe, valamint Damjanich özvegyének kezdeményezésére, a korábban a józsefvárosi temetőben jeltelenül elhantolt, 1849–1853 között kivégzettek földi maradványai fölé emelt közös síremlék felállítása – vagy a honvéd menház alapkövetételére rendezett országos méretű ünnepség 1871. október 1-jén, még sokkal nagyobb tömegeket vonzott Pest utcáira, mint március 15-e emléknapja. Számos adatot találhatunk arra is, hogy az ország egyes városai és

³⁸ Az április 11-i nemzeti ünnep eseményeire lásd *M. Lovas K.*: Március 15. i. m. 357–359.

³⁹ A törvényjavaslatokat lásd Az 1869. évi április hó 20-dikára hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai. Pest 1869–1872. I–XVI. (a továbbiakban KI 1869–1872.) 1113. sz. XI. 131–154. és KI 1869–1872. 1386. sz. XV. 116.

⁴⁰ Míg az ellenzék az 1848-as választójogi törvény szigorításával, az 1848-as jogok megcsorbításával vádolta a hatalom képviselőit, addig a kormány a közjogi ellenzék elvakult szenvedélyeitől és a baloldal által gerjesztett anarchiától kívánta megvédeni 1848 márciusának vívmányait. *Pesti Napló*, 1872. március 15. esti kiadás 1.

⁴¹ *Magyar Ujság*, 1873. március 20. 2.

⁴² *Magyar Ujság*, 1873. március 27. 3.

⁴³ *Magyar Ujság*, 1873. március 20. 2.

⁴⁴ *Magyar Ujság*, 1873. március 16. 3.

községek csupán az 1870-es, 1880-as években rendeztek először nyilvános ünnepséget március 15-e alkalmából. Nagykárolyban 1877-ben,⁴⁵ Nyitrán és Tass községben 1884-ben,⁴⁶ Pozsonyban és Nagyszombatban 1886-ban,⁴⁷ Nagyszalontán és Zólyomban 1887-ben⁴⁸ ünnepeltek először. Üllő község csak a millennium évében határozta el, hogy március 15-ei ünnepséget rendez.⁴⁹

A március 15-ei ünnep a dualizmus kori belpolitikai konfliktusok kereszttüzeiben

A kiegyezést követően az ünnepségek megrendezése sok helyen a közjogi ellenzéki politikusok kezébe került, így az első években mindjárt a kiegyezés rendszerének bírálata vált az ünnep legfontosabb mondanivalójává.⁵⁰ Az emléknep azonnal összeforrt Kossuth Lajos nevével, aki a távolból mindvégig élő tiltakozásul szolgált a dualizmus rendszere ellen egészen 1894-ben bekövetkezett haláláig. A közjogi ellenzéki politizáláshoz kötődő megemlékező csoportok a korszakban rendszeresen keresték a kapcsolatot az emigrációban élő politikussal, és március 15-e alkalmából táviratban köszöntötték.⁵¹

A kormánypárt igyekezett minél kisebb jelentőséget tulajdonítani az alapvetően ellenzéki hangok által uralt ünnepnek. A korszakban csak elvétve találkoztunk kormánypárti politikusokkal a március 15-ei nyilvános rendezvényeken. Ugyanakkor a kormánypárt is elismerte, hogy bár március 15-ét nem jelöli piros betű a naptárban, ki merné kétségbe vonni, hogy igazán, hamisítatlanul és osztatlanul nemzeti ünnep? Nem lehet elfelejteni, hogy „a modern magyar állam 1848. március 15-től számítja a maga dicsőséges, diadalmas újjászületését”.⁵² A sajtó hasábjain az ünnep alkalmával a hatalom csupán az 1867-es kompromisszum eredményeit tudta hangoztatni. Legfőbb mondanivalója között szerepelt, hogy a kiegyezésnek köszönhetően az 1848. március 15-én proklamált politikai és társadalmi szabadságjogok végre közkinccsé váltak, „melyet csak meg kell

⁴⁵ Egyetértés, 1877. március 20. 2.

⁴⁶ Egyetértés, 1884. március 18. 2. és március 19. 3.

⁴⁷ Egyetértés, 1886. március 16. 4. és március 20. 4.

⁴⁸ Egyetértés, 1887. március 14. 1.

⁴⁹ Egyetértés, 1896. március 13. 3.

⁵⁰ 1868-ban a kiegyezés közös ügyes rendszerét ellenző demokrata körök országszerte megemlékezéseket rendeztek az ünnep alkalmából. A Hon, 1868. március 17. 3.

⁵¹ A táviratok szövegét a függetlenségi sajtó rendszerint közzétette. A pesti demokrata kör 1868. évi táviratát lásd Magyar Ujság, 1868. március 17. 256.; Az éppen formálódó Közjogi Ellenzék 1874. évi ünnepségéről küldött táviratot lásd Pesti Napló, 1874. március 17. 2.; Az ifjúság 1889-es, a nagy védőerővita által felkorbácsolt politikai hangulatban írt táviratát lásd Egyetértés, 1889. március 16. 3.

⁵² Nemzet, 1894. március 15. 1.

becsülni, csak észre kell venni, hogy mindig és teljes mértékben érvényesíthessük és élvezhessük”.⁵³ De ahogy Gerő András találóan fogalmazta meg: a „kompromisszumot nem lehet szeretni”,⁵⁴ a teljesen meg nem valósult 48-as jogokat nem lehet beteljesedettnek feltüntetni. Így az ellenzéki pártoknak minden újabb március 15-ei megemlékezés csak muníciót adott saját aktuális, a kiegyezés rendszerét megváltoztatni szándékozó küzdelméhez, és a kormány politikájának bírálatahoz.

Az ünnepségeken megjelenő politikai üzeneteket vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a kezdeti években az ünnep tematikáját elsősorban a közjogi kérdések uralták, majd az 1890-es évektől ezek mellé felsorakoztak az alapvető szabadságjogok, elsősorban a választójog kiterjesztése iránti igény, a demokrata, a polgári radikális és a szocialista követelések is.

Az első nagy horderejű politikai konfliktus az 1889-es nagy véderővita alkalmából robbant ki az ünnepen. A tervezett véderő-törvényjavaslat elleni tiltakozási hullám⁵⁵ által felkorbácsolt nemzeti indulatok hatására az Egyetem téri ünnepségen Veiszfeld Vilmos joghallgató, aki később Vázsonyi Vilmos néven vált ismert politikussá, a korábbi, 1880-as évekre jellemző békés hangvételű⁵⁶ egyetemi ünnepségekkel szemben, ez alkalommal szokatlanul kemény, ellenzéki beszédet mondott, amelyben az ifjúság nevében nyíltan független Magyarországot követelt. Annak ellenére, hogy a függetlenségi párt politikusai március 15-e alkalmából rendszerint lementek választókerületeikbe, így egyes vidéki városokban nagyszabású, ellenzéki hangvételű ünnepségekre került sor, a függetlenségi párt a fővárosban évekig csupán egy zártkörű bankett keretében ünnepelt. Az 1889-es nagy véderővita kínálta az első alkalmat arra, hogy a fiatalok kezdeményezésére az ellenzéki politikusok nyíltan bekapcsolódjanak az egyetemisták ünnepébe, akik az Egyetem téri rendezvényükről a mérsékelt ellenzék Kálvin téri irodái,⁵⁷

⁵³ Nemzet, 1886. március 16. 1.

⁵⁴ Gerő András: Magyar illuzionizmus. Bp. 2006. 59.

⁵⁵ A fővárosi rendőrfőkapitány jelentését a január 30-i és a február 14-i utcai tüntetésekről és a rendőrség eljárásának indoklásáról lásd MNL OL K 149 Belügyminisztérium Elnöki Rezervált Iratok (a továbbiakban: K 149) 1889-6-277.

⁵⁶ Az 1880-as években a pesti egyetemi ünnepségeken az ifjúság szónokai a kormány retorikájához igazodva március 15-én a 67-es kiegyezés eredményeit, az 1848-as eszméknek a dualizmusban való teljes megvalósulását hangoztatták, a közjogi ellenzéki hang vagy a kormány politikájának bírálata nem jelent meg. 1887-ben az egyetemi kör rendező bizottsága cenzúrát gyakorolt Reviczky Gyula március 15-ére írt verse felett, és kihúzatta a költővel annak néhány túlzottan radikálisnak ítélt sorát. Az Egyetértés tudósítójának is feltűnt, hogy az ifjúság szónokai kerülték a Kossuthra való nyílt utalásokat, és a cenzúrázott alkalmi költemény is csak név nélkül említette az emigráns politikust. Az 1880-as évek ünnepségeire lásd Egyetértés, 1880. március 16. 1.; Egyetértés, 1885. március 16. 2.; Egyetértés, 1887. március 16. 3.

⁵⁷ A párt helyiségei a Kálvin téren az Első Hazai Takarékpénztár Ybl Miklós által tervezett bérházának első emeletén helyezkedtek el.

illetve a függetlenségi párt székháza⁵⁸ elé vonultak. Az ablakokból kihajoló politikusok nyílt támogatást ígérve bíztatták az ifjúságot a véderő elleni küzdelemre. Ezt követően az 1890-es évektől kezdve a közjogi ellenzéki politikusok egyre inkább kihasználták a március 15-ei ünnepben rejlő lehetőségeket a fővárosban is, és a pesti egyetemistákkal való együttműködés (az 1911. és 1912. évet leszámítva)⁵⁹ végig kimutatható a megemlékezéseken. 1889-et követően a függetlenségi képviselők rendszeresen megjelentek az egyetemisták délelőtti matinéján, ahol aktuális politikai tartalmú ünnepi beszédeket tartottak a sajtó képviselői előtt, így mondanivalójuk az ország nyilvánosságához is eljutott.⁶⁰ 1889-ben a feszült politikai légkörnek köszönhetően, és a további botrányos utcai jelenetek elkerülése érdekében Tisza Kálmán miniszterelnök hozzájárult Irányi Dániel azon indítványához, hogy a ház március 15-én, az ünnepre való tekintettel, első alkalommal a dualizmus során, ne tartson ülést.⁶¹

1890-ben a Kossuth magyar állampolgárságának várható elvesztése miatti felháborodás tette feszültté az ünnepet. Az ügybe Tisza Kálmán miniszterelnök is belebukott, aki két nappal március 15-e előtt jelentette be távozását a képviselőházban.⁶² A kormány lapja, a *Nemzet* védelmébe vette a volt miniszterelnököt és a nagy számúzottre utalva azt hangoztatta, hogy nem elég az eszméket kivívni, de diadalukat állandósítani is tudni kell. „Hát csak a forradalom hősei a nemzet hősei? A békés munka napszámosa nem hős? [...] Nem a közjogi alap kitágítása volt a lefolyt tizenöt év feladata, hanem ez alap teljes kiépítése, a megadott keret betöltése. Nem forradalmi átalakulásokra volt szükség, hanem békés fejlődésre. Nem nemzeti sallangokra, hanem pozitív eredményre.”⁶³

Az ötvenedik évforduló nagyszabású március 15-ei ünnepségei után, Bánffy miniszterelnökségének konfliktusoktól terhes éveit követően, 1899 márciusában Széll Kálmán miniszterelnök ellenzékhez való közeledésének köszönhetően, 1867 óta először a magyar kormány is képviseltette magát egy március 15-ei rendezvényen, a Budapesti Újságírók Egyesületének megemlékezésén, ahol Őfelsége miniszterei együtt ünnepelték a forradalom emléknapját a függetlenségi

⁵⁸ A párt irodái az Astoriánál, az egykori Nemzeti Színház bérházában voltak.

⁵⁹ 1911-ben Pekár Gyula, 1912-ben Herczeg Ferenc író – mindketten nemzeti munkapárti képviselők – voltak az egyetemi ünnepség fő szónokai. Lásd Egyetértés, 1911. március 16. 7.; Egyetértés, 1912. március 16. 6–7.

⁶⁰ 1893-ban Eötvös Károly, 1895-ben Kossuth Ferenc, 1896-ban Bartha Miklós, 1897-ben Ugron Gábor, 1899-ben Herman Ottó és Madarász József, 1900-ban Polónyi Géza, 1901-ben Madarász József és Herman Ottó, 1902-ben Rátkay László, 1903-ban Lovászy Márton, 1905-ben Ballagi Aladár, 1906-ban Barabás Béla, 1907-ben Lázár Pál, 1910-ben Apponyi Albert, 1913-ban Sággy Gyula volt a délelőtti matiné szónoka.

⁶¹ KN 1887–1892. 203. ülés (1889. márc. 14.) X. 25.

⁶² KN 1887–1892. 351. ülés (1890. márc. 13.) XVII. 223.

⁶³ Nemzet, 1890. március 15. 1.

politikusokkal, kizárólag a sajtószabadságot éltetve.⁶⁴ Széll Kálmán miniszterelnökségének első éveiben ez a törekvés a közös ünneplésre megmaradt, ám ahogy a kabinet iránti szimpátia évről évre csökkent, úgy egyre kisebb létszámban jelentek meg a kormány tagjai az újságírók rendezvényén.⁶⁵

A Széll-kormány iránt fokozatosan megnyilvánuló bizalmatlanságot a március 15-ei ünnepségeket követő fővárosi utcai jelenetek is tanúsították. A feszült politikai légkörnek köszönhetően 1900-ban, 1901-ben és 1902-ben a Petőfi-szobortól hazafelé induló tömeget a rendőrségnek kellett szétoszlatnia.⁶⁶ 1900 tavaszán a politikai közhangulatot a kabinet által tervbe vett kvótaemelés ingerelte fel.⁶⁷ 1903 tavaszán két hatalmas horderejű kérdés tartotta lázban az ország közvéleményét: az 1903 januárjában benyújtott újabb gazdasági kiegyezési törvényjavaslat,⁶⁸ amelynek végérvényes elintézése jó pár éve húzódott már, és 1902 őszén a báró Fejérváry Géza honvédelmi miniszter által készített új véderőtörvény-javaslat,⁶⁹ amely a hadsereg létszámának jelentős emelését célozta meg, ismét felkorbácsolva az indulatokat országszerte. A véderő és a kvóta kérdése körül támadt heves nemzeti érzelmek március 15-höz közeledve egyre csak erősödtek. Mindkét kérdés szorosan összefüggött a Magyarország és Ausztria között, a kiegyezéssel létrejött államjogi kapcsolat szabályozásának részleteivel. Az 1848-as ünnepnap csak olaj volt a tűzre, egy újabb lehetőség és indok a 67-es alapon álló kormánnyal szembeni 48-as ellenállásra. Az 1903. március 15-e körüli napokban számtalan népgyűlést rendeztek az ország különböző területein a katonai javaslatok ellen. Több vidéki városban éppen a március 15-ei ünnepet használták fel erre.⁷⁰

Az 1905. évi március 15-ei ünnep alkalmából a januári választásokat megnyert koalíció még abban bízott, hogy győzelmét valódi kormányzásra válthatja

⁶⁴ Egyetértés, 1899. március 24. 3.

⁶⁵ 1899-ben még minden kormánytag, 1900-ban már csak kettő, Széll Kálmán és Darányi Ignác, 1901-ben pedig csupán Hegedűs Sándor, végül 1902-ben már egyetlen kormánytag sem vett részt a rendezvényen. Egyetértés, 1900. március 19. 1–2.; Egyetértés, 1901. március 18. 1.; Egyetértés, 1902. március 17. 1.

⁶⁶ A tüntetésekre lásd Kis Ujság, 1900. március 16. 4.; Egyetértés, 1901. március 16. 3.; Kis Ujság, 1902. március 16. 4.

⁶⁷ A törvényjavaslatot lásd KI 1896–1901. 734. sz. XXVI. 199–200.

⁶⁸ A gazdasági kiegyezésre vonatkozó törvényjavaslatokat lásd Az 1901. évi október hó 24-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai. Bp. 1901–1905. I–XXXVI. (továbbiakban KI 1901–1906.) 299. sz. XXII. 1–77.; KI 1901–1906. 300. sz. XXII. 78–481.

⁶⁹ A véderőre vonatkozó törvényjavaslatokat lásd KI 1901–1906. 199. sz. VII. 309–314.; KI 1901–1906. 200. sz. VII. 315–319.; KI 1901–1906. 268. sz. XX. 264–270.; KI 1901–1906. 269. sz. XX. 271–278.

⁷⁰ Március 15-én tiltakozó népgyűlést rendeztek Kecskeméten, Debrecenben, Sümegen, Nagykőrösön és Pécsen. Egyetértés, 1903. március 16. 2., illetve március 17. 2–3. és március 18. 3.; Kis Ujság, 1903. március 16. 4.

és azt remélte, hogy nemsokára egy olyan belpolitikai szituáció alakul majd ki, amelyben valódi nemzeti ünnepként lehet megülni március 15-ét.⁷¹ A törvényhatóságok közül többen is feliratban kérték az országgyűléstől március 15. nemzeti ünnepé nyilvánítását.⁷²

A következő évi események, a Fejérváry-kabinet okozta mély belpolitikai válság, az országgyűlés katonai feloszlatása március 15-e jelentőségét még a korábbiaknál is nagyobb mértékben felértékelték. Az 1848-as vívmányokból eredeztethető alkotmányos viszonyok helyreállítása és az alapvető polgári szabadságjogok biztosítása iránti vágy újabb aktualitással töltötte meg az ünnepnapot. A feszült politikai hangulatnak köszönhetően úgy tűnt, hogy a március 15-ei ünnepségeket be fogják tiltani, de végül március 1-jén a minisztertanács ülésén a belügyminiszter úgy nyilatkozott, hogy a „kegyeleti körben mozgó ünnepélyek” ne akadályoztassanak meg, azoktól azonban minden aktuális politika tartassék távol.⁷³ A hatóságok több helyen csak zártkörű megemlékezéseket engedélyeztek.⁷⁴ A koalíció vezérlő bizottsága a március 15-ei ünnepre időzítette közös ellenzéki nyilatkozatát a fennálló alkotmányellenes viszonyokkal szemben.⁷⁵ Március 15-e a törvénytelen hatalom elleni tiltakozás jelképévé vált.

Az ismert 1906. áprilisi paktum után a koalíciós pártoknak az 1907., 1908., 1909. évi március 15-ei ünnepségek alkalmával immár kormánypozícióból kellett megvédelmezniük, olykor még saját választóik által is erősen kritizált politikai tevékenységüket, ígéreteik be nem váltását. 1907-ben a hosszú lejáratú kiegyezés megkötésének pártolását,⁷⁶ 1908-ban a hárszabályok tervezett szigorítását,⁷⁷ 1909-ben pedig az önálló magyar bank helyett a kartellbank tervezett felállítását nehéz volt az 1848-as szellemiség nevében megindokolni.⁷⁸

A függetlenségi politizálás kudarcát, valamint a Nemzeti Munkapárt győzelmét követően, 1911–1914 között a közvéleményt is erősen megosztó és sürgősen megoldásra váró sarkalatos kérdések: a választójog reformja és a véderő fejlesztése adtak ismét újabb aktualitást az 1848-as emléknaphoz. 1912 márciusában az általános választójogért folyó küzdelem a tetőfokára

⁷¹ Lásd erre Rákosi Jenő vezércikkét. Budapesti Hírlap, 1905. március 16. 1.

⁷² Lásd erre Brassó, Ungvár és Baja törvényhatóságának feliratáról szóló hírt. Pesti Napló, 1905. március 12. 5–6.; Egyetértés, 1905. március 28. 2.; 1905. március 10-i ülésén Budapest főváros törvényhatósági bizottsága is indítványozta az ügyben felirat küldését a képviselőháznak. Budapest főváros közgyűlési jegyzőkönyvei 1905. 234.

⁷³ MNL OL K 27 1906. márc. 1. (9. ülés) 29–30.

⁷⁴ A vidéki eseményekről szóló tudósításokat lásd Egyetértés, 1906. március 16. 3. és március 17. 3–4.

⁷⁵ A nyilatkozat szövegét lásd Kis Ujság, 1906. március 16. 3.

⁷⁶ Lásd erre Kossuth Ferenc ceglédi ünnepi beszédét. Egyetértés, 1907. március 16. 1.

⁷⁷ Kossuth Ferenc, Justh Gyula és Barabás Béla március 15-ei beszédét a hárszabályok tervezett szigorításának védelmében lásd Kis Ujság, 1908. március 16. 2. és március 17. 3.

⁷⁸ Mérey Lajos ceglédi beszédét lásd Budapest, 1909. márc. 16. 4.

hágott. A függetlenségi Justh-párt a szociáldemokratákkal együttműködve a fővárosban egyszerre több helyszínen is kisebb-nagyobb népgyűlést rendezett március 15-én, általános választójogot követelve. A tüntetőket, akik a nap végén a *Népszava* szerkesztősége elé vonultak, végül a rendőrség oszlatta szét.⁷⁹ Néhány nappal az ünnep után, március 24-én a Justh-párt által összehívott, nagyszabású választójogi nagygyűlés szónokai a Múzeumkertben szintén az 1848-as eszméket hívták segítségül a választójogi küzdelmükhöz.⁸⁰ A nagygyűlés után a Parlament épülete elé vonuló tüntetőket ez alkalommal is karhatalommal kergették szét. 1913-ra az 1912 júniusában az ellenzéki képviselők kivezetésével elfogadtatott véderőtörvény, valamint a házszabályok többszöri szigorítása, a klotúr bevezetése, végül az ünnep előtti napokban elfogadott, csupán korlátozott jogkiterjesztésre épülő új választójogi törvény (1913. évi XIV. tc.) az 1848-as ünnep apropóján újabb okot szolgáltatott a Tisza István rendszere elleni tiltakozáshoz a megemlékezők számára. Az említett rendelkezések 1913-ra olyannyira összehozták a különféle ideológiai alapon álló ellenzéki pártokat, hogy – példa nélküli módon a dualizmus korszakát tekintve – a Petőfi-szobornál együtt tiltakozott a választójogi törvény ellen a Kossuth-párt részéről gróf Apponyi Albert a nemzetközi munkásmozgalom szociáldemokrata politikusaival, a Justh-párti függetlenségiekkel és a Vázsonyi Vilmos vezette demokratákkal március 15-e alkalmából.⁸¹ A következő évben is Tisza kormányzása elleni tiltakozás vált az ellenzéki ünnepek legfőbb mondanivalójává. Több vidéki városban a függetlenségi pártkörök úgy „ünnepeltek”, hogy nem tartották meg a szokásos március 15-ei megemlékezéseket, mondván nincs mit ünnepelni, hiszen a kormány éppen azokat a jogokat veszi el erőszakkal a nemzettől, amelyekért a 48-as forradalmárok életüket áldozták. Sok helyen a nemzeti színű zászló helyett fekete gyászlobogót tűztek ki az ünnep alkalmából. Ahol ünnepséget tartottak, ott az új megszorításokat tartalmazó sajtótörvény (1914. évi XIV. tc.) elleni tiltakozás volt a megemlékezések legfőbb mondanivalója.⁸²

⁷⁹ Világ, 1912. március 16. 4.; Egyetértés, 1912. március 16. 8.

⁸⁰ A múzeumkerti népgyűlésen a függetlenségi politikusok (Holló Lajos, Justh Gyula, Batthyány Tivadar, Földes Béla és Barabás Béla) mellett felszólalt a polgári radikális Jászi Oszkár és a keresztényszocialista Giesswein Sándor is. A nagygyűlésen a szociáldemokrata munkásság is képviseltette magát. Lásd Egyetértés, 1912. március 26. 3.

⁸¹ Népszava, 1913. március 18. 1–6.

⁸² Budapest, 1914. márc. 17. 8.

A ceremónia, a rítusok és a szimbólumok alakulása a fővárosi ünnepeken

A modern társadalmak esetében is megfigyelhető, hogy igyekeznek saját gyökereiket a múltban megtalálni, és arra törekednek, hogy politikai legitimitációjukat egy mitizált időhöz kössék. Az emlékezés során az ünnep rítusaiban a jelen emberei élővé kívánják tenni mindazt, amire az ünnep emlékezteti őket, és arra vágnak, hogy önmagukat visszavigyék a mitikus időbe.⁸³ Ezt a célt szolgálták vizsgált korszakunkban a március 15-ei ünnepeken megjelenő, 1848-at megidéző ceremonális elemek, rítusok, a mitikus időhöz köthető helyszínek és a különféle szimbólumok használata is. A rítusok szabályszerű visszatérése kezeskedik az identitásbiztosító tudás közvetítéséért és továbbörökítéséért, a rituális ismétlés pedig garantálja a csoport tér és időbeli összetartozását.⁸⁴ Az emlékezés során különféle technikai elemek segítik a múlt bevésődését. A jelrendszerek és a szimbólumok hozzájárulnak a lényegnek a kiemeléséhez, a köznapi időből való kilépéshez, és elősegítik, hogy az együtt ünneplő közösség tagjai közös érzelmi állapotban egyesüljenek, ami által erősödik az összetartozás tudatuk.

Kerepesi temető – Egyetem tér – Petőfi-szobor – Múzeumkert

A fővárosi megemlékezések 1848-hoz más-más módon kötődő, az ünnepek rituáléinak ismétlődő helyszínei a korszakban a Kerepesi temető, az Egyetem tér, a Petőfi-szobor és a Múzeumkert voltak. Az 1893. május 21-én leleplezett budai honvéd szobor csak az ötvenedik évfordulón, egyszeri alkalommal vált szervezett március 15-ei megemlékezés helyszínévé.

A pesti egyetemi ifjúság a huszonötödik évfordulótól kezdve, 1873–1881 között járt ki a Kerepesi temetőbe, hogy így emlékezzen a 48-as időkre március 15-én. 1881-ig ez volt az egyetlen nyilvános utcai megmozdulás a fővárosban az ünnep alkalmából. A Kerepesi temető és 1848 kapcsolata az önkényuralom korára nyúlik vissza. Az ismert 1860. március 15-ei megemlékezéskor a pesti egyetemisták a Kerepesi temetőbe szerettek volna bejutni, hogy megkoszorúzzák az 1848-as sírokat, midőn a katonaság sortüze megállította őket.⁸⁵ Az itt megsebesült Forinyák Géza halála és temetése, amely több ezer ember részvételével az

⁸³ Vö. *Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor: Az ünnep, mint emlékezés és az emlékezés, mint ünnep.* In: *Emlékezet: ünnep – fesztivál.* Szerk. Pölcz Ádám. Bp. 2013. 10.

⁸⁴ *Assmann, J.: A kulturális i. m. 58.*

⁸⁵ Az 1860. március 15-ei megemlékezésre lásd *Berzeviczy Albert: Az abszolutizmus kora Magyarországon 1849–1865. I–IV.* Bp. 1922–1937. III. 49–50.; *Lukács Lajos: Magyar függetlenségi és alkotmányos mozgalmak 1849–1867.* Bp. 1955. 210–211.

önkényuralom elleni néma tüntetéssé vált, tovább mélyítette a Kerepesi temető szimbolikus jelentőségét. 1862-ben pesti fiatalok kisebb csoportja a hatóságok tilalma ellenére, szintén a temetőbe vonult március 15-én Forinyák Géza, valamint az októberi diploma elleni utcai tiltakozások egyik áldozata, az 1860. október 23-án lelőtt iparossegéd, Rábesz Ferenc sírjához. A nagyobb zavargások elkerülése érdekében a hatóságok ez alkalommal szemet hunytak az eset felett.⁸⁶ A halottakra való emlékezés mindenkor alkalmat szolgáltathat a politikai vélemény kifejezésére is. A pesti egyetemi ifjúság, még mielőtt egyáltalán március 15-ei megemlékezést rendezett volna, a kiegyezést követő években halottak napján már rendszeresen felkereste a Kerepesi temetőben az 1848-as sírokat, ahol politikai tartalmú beszédeket is mondtak, így ezek a halottkultusz vallásos szertartásrendjébe illeszkedő alkalmak valójában 1848-as megemlékezésekké váltak.

Az 1848. március 15-ei események legkiemelkedőbb helyszíne a Múzeumkert volt. Tisztában voltak ezzel a kortársak is, ezért 1881-ben az ifjúság képviselői kezdeményezték egy múzeumkerti ünnepség megrendezését, azzal a szándékkal, hogy ne csak elszigetelt ifjúsági temetőlátogatásban merüljön ki a fővárosi megemlékezés. A rendőrség azonban elutasította a kérést arra hivatkozva, hogy a résztvevők letaposnák a kertben a pázsitot és az ültetvényeket.⁸⁷ 1889-ben az 1848-as jogokat sértő, új véderőtörvény-javaslat elleni tiltakozások által felkorbácsolt, nemzeti érzelmektől fűtött március 15-ei ünnepen az ifjúságnak a múzeumkerti ünnepség megrendezésére irányuló szándékát ismét megakadályozták a hatóságok. Azonban a 48-as helyszín birtokba vétele, ezáltal az 1848-as mitikus időnek minél teljesebb megidézése iránti vágy oly erősen támadt fel az emlékezőkben, hogy a múzeum épülete elé vonultak és a kerítésen kívül, az utcán felállított emelvény köré gyűlve tartották meg az ünnepséget. A Múzeumkert szimbolikus erejétől tartva a hatalom arra törekedett, hogy kiiktassa azt a fővárosi március 15-ei megemlékezések ceremóniájának menetéből. Ez sikerült is egészen az ötvenedik évfordulóig, így 1898-ig a Múzeumkert nem válhatott semmilyen március 15-ei megemlékezés színterévé. Először 1898-ban, majd rendszeresen 1900-tól foglalhatta el méltó helyét végül az ünnepi ceremónia állandó helyszínei között.

A kormány 1881-ben kompromisszumos megoldásként az egyetem előtti teret ajánlotta fel a fiataloknak, így került az első, önálló koreográfiával rendelkező

⁸⁶ A pest-budai rendőrigazgató jelentését az ügyről lásd MNL OL D 191 Helytartótanács Elnöki Iratok (a továbbiakban D 191) IV. A. 6706/1862.; Pest város főpolgármesterének jelentését lásd MNL OL D 191 IV. A. 6978/1862.

⁸⁷ Kérésük teljesítése érdekében a fiatalok kihallgatásra szerettek volna menni Tisza Kálmán miniszterelnökhöz, aki cinikusan úgy tért ki a találkozás elől, hogy arra kérte az ifjakat, jöjjenek rendes félfogadási időben, szerdán délután. Március 15-e azonban éppen előző napra, keddre esett. Lásd Egyetértés, 1881. március 12. 2.

fővárosi ünnepség az Egyetem térre, ezzel lehetőséget kínálva a fővárosiak számára is, hogy minél nagyobb számban bekapcsolódhassanak az ünneplésbe, amelyen mindjárt első alkalommal, 1881-ben az 1848-as forradalom még élő hőse, az idős Táncsics Mihály is megjelent.⁸⁸ Az egyetem előtti tér maradt végül az egyetemi ifjúság szervezésében a fővárosi közönség március 15-ei rendezvényeinek kiindulási pontja egészen a korszak végéig. Innen mentek a Kerepesi temetőbe, illetve 1883-tól a temetőt elhagyva a Petőfi-szoborhoz, majd 1898-at követően a Múzeumkertbe az emlékezők.

Míg a közjogi ellenzéki képviselői elsősorban Kossuthot állították megemlékezéseik középpontjába, addig a különféle szocialista, polgári radikális, illetve demokrata irány követői Petőfi alakjában találták meg saját, aktuális politikai céljaik 1848-as előképét. A Petőfi-szobor 1882. október 15-ei felállítását követően a hivatalos Magyarország képviselőit tekintve a kormánypárt, a szobor leleplezési ünnepségét leszámítva, többé nem jelent meg a forradalom költőjének szobránál, de a függetlenségi párt számára sem vált a rendszeres március 15-ei megemlékezések helyszínévé. Az egyetemi ifjúság már kezdetektől fogva mindig március 15-én, a szociáldemokrata párt 1898-tól, majd 1900-as megalakulását követően az újjászervezett szociáldemokraták, illetve az 1907-ben életre hívott keresztényszocialista párt képviselői az ünnephez legközelebb eső vasárnap járultak a Petőfi-szoborhoz. A nemzetközi szociáldemokrácia hívei felismerték, hogy saját hagyományaik megteremtéséhez szükségük van magyar politikai előképekre is.⁸⁹ A radikális költőnek a feudalizmus megdöntésére irányuló versei alkalmasak voltak a polgári-liberális világ felszámolására irányuló törekvésük alátámasztására. Petőfit már az első, 1898-as megemlékezésük alkalmával a proletárok költőjeként állították be⁹⁰ és saját képükre formálták a *Nemzeti dal* is „Talpra munkás!” kezdettel.⁹¹ A különféle politikai ideológiai háttérrel rendelkező emlékezők rendszerint egymástól elkülönülve érkeztek a Petőfi-szoborhoz. Előfordult, hogy oly nagy volt a tolongás a szobor közelében, hogy a rendőrségnek kellett szétválasztania

⁸⁸ Az ünnepség végén az ifjúság a vállára emelve, diadalmenetben vitte a politikust a kocsijához. Lásd Pesti Napló, 1881. március 16. 2. Táncsics, lánya naplójának tanúsága szerint, olykor kiment a temetőbe március 15-én, hogy meghallgassa az ifjak beszédeit. Lásd Táncsics Eszter és Csorba Géza naplója. Vál., szerk., bev., jegyz. Buza Péter. Bp. 1994. 272.

⁸⁹ *Vörös Boldizsár*: „A múltat végképp eltörölni?” Történelmi személyiségek a magyarországi szociáldemokrata és kommunista propagandában 1890–1919. Bp. 2004. 61–65.

⁹⁰ Pollák Béla rögtönzött ünnepi beszédében kifejtette: „Petőfi a proletárok költője, semmi köze hozzá a burzsoáznak!” Budapesti Hírlap, 1898. március 16. 7.

⁹¹ „Talpra munkás! / Most vagy soha! / Csatára fel! / Itt az óra! / Nyomorogva elpusztuljunk? / Vagy rablántól szabaduljunk? / Igazságos szent elvünkre esküszünk, / esküszünk, hogy rabok tovább nem leszünk!” Pesti Napló, 1899. március 13. 4.

az egymással közösködni nem akaró ünneplőket.⁹² A Petőfi-szobor csupán egyetlen alkalommal, 1913-ban vált a különféle ellenzéki erők összefogásában közös ünneplés helyszínévé.

Himnusz – Szózat – Gotterhalte – Marseillaise – Kossuth-nóta – 12 pont

Az egyetemi ifúság által szervezett fővárosi ünnepségek ceremóniájában, illetve az országszerte zajló március 15-ei ünnepeken a kezdetektől központi helyet foglalt el, és a rituálé állandóan ismétlődő elemévé vált Petőfi 1848. március 15-én, a forradalom különböző helyszínein elszavalt *Nemzeti dala*⁹³, illetve a *Himnusz* és a *Szózat*. A felfokozott politikai konfliktusok idején az 1848-as mítosz egy másik kanonizált szövege, a *12 pont* nyert újabb és újabb megfogalmazást, tükröt tartva a mindenkori aktuális, hatalmi pozícióban lévő politikai erőknek. A hivatalos Magyarország közjogi ellenzéki sége rendszerint Kossuth alakját hívta segítségül a hatalmat közjogi szempontok alapján bíráló küzdelméhez. Bár a *Kossuth-nóta* nem szerepelt a hivatalos műsorokban, az ünnepségek ceremóniájában rendszeresen felbukkant a fővárosban az egyik helyszínről a másikra való átvonuláskor, midőn az ünneplő közönség spontán éneklésébe kezdett. Így vált az 1848-as mítoszt megidéző legismertebb dal a rituálé nem hivatalos, de állandó elemévé. Ugyancsak ez a szerep jutott a *Ne sírj, ne sírj, Kossuth Lajos*.⁹⁴ kezdetű, népszerű műdalnak is az 1890-es éveket követően.

A *Himnusz* és a *Szózat* csak a Magyarországi Szociáldemokrata Párt és a Galilei Kör ünnepségeiről hiányzott,⁹⁵ amelyekre erősen rányomta bélyegét a nemzetközi-

⁹² 1908-ban – mivel március 15-e vasárnapra esett – különösen nagy volt a zsúfoltság a szobor körül. A Rákóczi út–Kossuth Lajos utca útvonalon felvonuló szociáldemokraták a mai Ferenciek tere 2. szám alatt található, a „király házának” nevezett bérház előtt összetűzésbe keveredtek az egyetemistákkal, és ugyanúgy, mint 1898-ban a budai honvéd szobornál, a verekedő, emlékezni vágyó csoportokat a rendőrségnek kellett szétválasztania egymástól. Lásd Egyetértés, 1908. március 17. 8.

⁹³ Legújabb tanulmánykötetében Szilágyi Márton kiváló összefoglalását adja a *Nemzeti dal* keletkezéstörténetének, és feltárja a vers történelmi kontextusait. *Szilágyi Márton: A vers napja.* (Petőfi Sándor: Nemzeti dal). In: *Uő: Hagománytörések. Tanulmányok az 1840-es évek magyar irodalmáról.* Bp. 2016. 223–243.

⁹⁴ Lányi Ernő zeneszerző, az egri főszékesegyház karnagyának szerzeményéről van szó, amely Kossuth magyar állampolgárságának elvesztése idején született. Szövege: „Tavaszmúlt, a rózsának / lehullott a szép virága. / Ne sírj, ne sírj, Kossuth Lajos, / lesz hazádnak szabadsága! //: Mi neked fáj, nekünk is fáj, / sorsunkat viselni bajos, / de Istenünk segíteni fog. / Ne sírj, ne sírj, Kossuth Lajos! //” Budapesti Hírlap, 1892. szeptember 17. 4.

⁹⁵ A Galilei Kör 1909-től rendszeressé váló március 15-ei ünnepségeire lásd *Jászi Oszkár: Beszéd a hazafiságról.* In: *Három március.* 1911., 1912., 1913. Bp. 1913. 7–13.; *Polányi Károly: Beszéd a meggyőződésről.* In: *Három március i. m.* 27–32.; *Kende Zsigmond: A Galilei Kör megalakulása.* Bp. 1974. 128.; *Csunderlik Péter: Radikálisok, szabadgondolkodók, ateisták. A Galilei Kör (1908–1919) története.* Bp. 2017.

ség szelleme. A szocialisták saját rendezvényeiken csak a *Marseillaise*-t énekeltek,⁹⁶ sőt az 1898-as fővárosi március 15-ei és április 11-ei ünnep alkalmával, a hazafias közönség ajkán felcsendülő nemzeti énekeket a *Marseillaise* hangos éneklésével kívánták elnyomni.⁹⁷ Jelképeikben is a nemzetközi munkásmozgalom szimbólumait részesítették előnyben, koszorúikon nem nemzeti színű szalag, hanem a vörös szín jelent meg, és kokárda helyett a munkások piros szegfűt tűztek a gomblyukaikba. A szimbólumok közötti határ oly éles volt, hogy az 1913-as Petőfi-szobor előtt a választójog érdekében rendezett közös ünnepen, a kompromisszum érdekében inkább nem hangzott el sem a *Himnusz*, sem a *Szózat*, sem a *Marseillaise*.⁹⁸

A királyhimnusz, a *Gotterhalte* természetesen nem jelent meg az ellenzéki-ség szellemében zajló március 15-ei megemlékezéseken, de annak tagadása annál inkább. A kiélezett, közjogi küzdelem által uralt 1903-as ünnep alkalmával, a Fejérváry-féle új véderőjavaslat elleni tiltakozási akciók során, már az ünnep előtt pár nappal Idakéry Győző, az egyetemi kör elnöke az ifjúság nagygyűlésén kemény szavakkal illette az Ausztriával közös szimbólumokat: „Szabadulni akarunk a közös hadseregtől, a *Gotterhaltet*ől, a kétféjű sastól és a fekete-sárga zászlótól.”⁹⁹ Március 15-e előestéjén pedig színpadra került Mérei Adolf *Gotterhalte* című darabja a Magyar Színházban,¹⁰⁰ amelynek következtében a királyhimnusz iránti gyűlölet a tetőfokára hágott, és a bemutató után heves utcai tiltakozások bontakoztak ki.¹⁰¹ A honvédelmi miniszter a darab megtekintését a honvédeknek megtiltotta.¹⁰² Ezekben a napokban a *Gotterhalte* körül oly mértékben elmérgesedtek az indulatok, hogy Rátkay László függetlenségi képviselő jobbnak látta indítványozni, hogy törvény mondja ki: Magyarország *néphimnusza* Kölcsey Ferenc *Himnusza*.¹⁰³

⁹⁶ Ez a *Marseillaise*-nek nem az eredeti Verseghy-féle, hanem az 1882-ben Gáspár Imre által készített új fordítása volt. Később, 1903-ban a szociáldemokrata munkás költő, Csizmadia Sándor új szöveget készített az eredeti dallamra, amelyet aztán a korszak végéig énekeltek a szociáldemokraták. Az ún. Munkás *Marseillaise* történetét Révész Mihály foglalta össze. Lásd *Népszava*, 1913. május 1. 20–22. (Ezúton köszönöm Vörös Boldizsárnak, hogy felhívta figyelmemet a cikkre.)

⁹⁷ *Kis Ujság*, 1898. március 16. 3. és április 12. 4–5.

⁹⁸ *Népszava*, 1913. március 18. 5.

⁹⁹ A beszédekért lásd *Egyetértés*, 1903. március 12. 3.

¹⁰⁰ A történet szerint a honvédség egy fiatal tisztje egy szórakozóhelyen hangosan a Kossuth-nóta éneklésébe kezdett, mire egy közös hadseregbeli tiszt odalépve a zenekarhoz a Kossuth-nótára ráhúzat-ta a *Gotterhaltét*. A honvéd főhadnagy erre gazembernek nevezte az osztrák főhadnagyot, amit párba-j követett, melyben a honvéd elesett. A temetésén a katonai zenekar a *Gotterhaltét* játszotta, mire a gyászoló apa, egy öreg 48-as honvéd, önkívületi állapotban rárontott a zenekarra és elhallgattatta a „hóhér-himnusz”, majd holtan esett fia koporsójára. A darab a politikailag kiélezett helyzetben a közönséget rendkívüli izgalomba hozta. A nézők a *Gotterhaltét* őrjöngve fűtyülték ki és a Kossuth-nóta éneklésével nyomták el.

¹⁰¹ A darab körül támadt botrányos eseményekre lásd *Kis Ujság*, 1903. március 15. 5., illetve március 17. 6. és március 19. 5.

¹⁰² Ezt Fejérváry a ház április 16-i ülésén ismerte be. *Egyetértés*, 1903. április 17. 2.

¹⁰³ *Egyetértés*, 1903. április 24. 1.

A *12 pont* egy olyan központi helyet elfoglaló kanonizált szöveggént jelent meg március 15-e alkalmával, amelyet nemcsak ellenzéki, hanem kormánypozícióból is értelmezni kívántak. Míg a Tisza Kálmánhoz erősen kötődő, Jókai vezette *A Hon* 1873-ban még éppen azt kárhoztatta, hogy mennyi minden nem valósult meg a *12 pont* eredeti célkitűzésiből, addig a balközép kormányra kerülését követően, 1875-ben ünnepi vezércikkében immár a *12 pont* beteljesedését hirdette. Véleménye szerint a sajtó szabad, és „a sajtóbírótság unatkozik a munkahiány miatt”. Felelős minisztérium van Budapesten, melyet már meg is lehet buktatni. A parlamenti hatalmat az országgyűlés gyakorolja, amely évenként költségvetést szavaz meg, vagy ha tetszik, megtagad. Törvény előtt minden polgár egyenlő. A nemzeti őrsereg helyett „tekintélyes számú magyar honvédsereg” áll rendelkezésre. A közteherviselés megvalósulása mellett, „mindenki ura saját földjének”. A sajtóvétségek számára bevezették az esküdtszéki bíraskodást. A nemzeti bank felállítása pedig az új kormány legelső kötelessége lesz. Az alkotmányra ugyan nem a hadsereg, de annak legfőbb vezére, a király esküdtt fel. Politikai államfogyok nem léteznek. Az Unio Erdéllyel megvalósult, Horvátország és Fiume visszakerült az országhoz.¹⁰⁴ A kormánypárti sajtó március 15-e alkalmából sok esetben éppen a *12 pont* egyik legfontosabb vívmányának, a parlamentarizmusnak a működését féltette az ellenzéktől.¹⁰⁵ 1904-ben a *Magyar Nemzet* az obstrukciót a zsarnokság legrosszabb fajtájának nevezte, mivel az éppen a szabadság fegyvereivel él vissza, s a szabadságból merít jogcímet a nemzet pusztítására.¹⁰⁶

Ugyanakkor ellenzéki pozícióból könnyebb volt a *12 pontot* az ország számára nagyobb gazdasági önállóság elérése, a Nemzeti Bank felállítása, a közös hadsereg magyar jellegének erősítése, vagy a szabadságjogok biztosítása, a választójog kiszélesítésének kivívása érdekében segítségül hívni. Az 1889-es nagy véderővita alkalmával a pesti egyetemi ifjúság képviselői először fogalmaztak meg 1848 mintájára új *12 pontot*, amelyben önálló magyar hadsereget, magyar tanyelvű katonai iskolákat, magyar királyi udvartatást, az országnak gazdasági önállóságot, a választójogi cenzus leszállítását, valamint az 1879. évi honossági törvény megváltoztatását és Kossuth Lajos állampolgárságának megvédését követelték.¹⁰⁷ Az ötvenedik évfordulón a Lovardában és a Múzeumkertben

¹⁰⁴ A Hon, 1875. március 16. 1.

¹⁰⁵ A népképviselet és a parlamentarizmus volt 48 egyik legfőbb vívmánya, ez az intézmény „nemzeti létünk, függetlenségünk és szabadságunk legfőbb biztosítéka”, „Ezért nézzük aggódó lélekkel, szorongó szívvel, miként rendítik meg saját véreink, velünk együtt érző s gondolkodó hazafiak annak alapjait.” Magyar Nemzet, 1903. március 15. 1–2.

¹⁰⁶ Magyar Nemzet, 1904. március 16. 1–2.

¹⁰⁷ Egyetértés, 1889. március 15. 3.

felolvasott, a „budai nemzeti asztaltársaság” képviselői által szerkesztett *12 pont* pedig már egyfajta egyvelegét adta a közjogi ellenzéki, a demokrata, valamint szocialista jellegű igényeknek.¹⁰⁸

Összegzés

Tanulmányunkban arra törekedtünk, hogy elhelyezzük a dualizmus kori március 15-ei ünnepségeket az aktuális politikai viszonyok között, rámutatva azok legfontosabb politikai üzeneteire. Megállapíthatjuk, hogy a március 15-ei emléknap az 1848-as alapmítosz legfőbb szimbolikus megtestesítője lett a korszakban, amely viszonyítási ponttá vált a kortársak szemében, azaz a forradalomra nemcsak önmagáért emlékeztek, hanem azért is, mert képes volt arra, hogy megalapozza a jelent vagy akár a jövőt is. Assmann „mitomotorikának”, mitikus hajtóerőnek nevezi a mítosznak azt a képességét, amellyel az adott csoport „önelképzelésére” hat, ahogy befolyásolni és irányítani képes a csoport cselekvéseit. A tanulmányunkban feltárt eseményekkel alátámasztottuk, hogy a március 15-ei ünnep „mitomotorikus képessége” igen hatékony volt a korszakban, azaz óriási mértékben nyilvánult meg a cselekvésre sarkalló ereje. Ezt elősegítette az a tény is, hogy a dualista államberendezkedésben 1848 vívmányai nem teljeseztek be, ennek megfelelően ezek az 1848-as alapelvek később mindig új, aktuális értelmet nyertek, nemcsak a függetlenségi ellenzék vezetésével irányított magyar nemzeti vívmányokért folytatott küzdelemben, hanem a polgári, demokrata és szocialista irányzatok politikai célkitűzéseit tekintve is, különösen a választójogért folytatott harcban. Kiválóan bizonyítja ezt a jelenséget az egyik legjelentősebb 1848-as kanonizált alapszöveg, a *12 pont*, amely az ünnepségek során számtalanszor újabb aktuális megfogalmazást nyert. 1848 a vizsgált korszakban mindvégig egy beteljesületlen vágyként jelent meg az ellenzéki március 15-ei ünnepségeken a kiegyezés rendszerével elégedetlenkedők szemében, akik számára az emlékezés – az assmanni értelmezés szerint – „kontraprezentikus” jellegűnek minősíthető, vagyis egy olyan emléknapról van szó, amely képes megkérdőjelezni az adott jelent, és arra inspirálja az emlékezetben résztvevőket, hogy változtassák meg azt. A múlt ilyenkor egy politikai utópiának tűnik, amelyért érdemes küzdeni, ez esetben az emlékezés várankozásba megy át és egy távoli célra szegeződik.¹⁰⁹ Ebben az esetben az emlékező csoportok

¹⁰⁸ Követelték Magyarország politikai és gazdasági függetlenségét, önálló vámterületet, önálló nemzeti bankot, a nagyhatalmi törekvésekről való lemondást, az állandó magyar hadsereg megszüntetését és alkotmányra fölesketett nemzetőrséget, általános választójogot, teljes lelkiismereti-, gondolati-, szólás-, sajtó- és vallásszabadságot, gyülekezési jogot, a főrendiház eltörlését, a születési, vagyoni, katonai, papi kiváltságok, valamint mindenféle cím, rang és rendjel megszüntetését, a nagy uradalmak állami kisajátítását. Budapest, 1898. március 16. 9.

¹⁰⁹ Vö. Assmann, J.: A kulturális i. m. 82–88.

a jelen tagadását fejezik ki, és 1848 utópiája arra serkenti őket, hogy tetteleg is szálljanak szembe a jelennel az utópikus cél megvalósítása érdekében. Ezt a jelenséget a dualizmus kori március 15-ei ünnepségeken gyakran megfigyelhetjük. Tehát 1848 mítosza, ezen belül a március 15-ei ünnep (ellentétben a kötelező április 11-ei ünnepel) képes volt a dualizmus korszakában megjelenő politikai konfliktusokban újabb és újabb tartalommal gazdagodni a különféle emlékező csoportok számára, akik ily módon mindig megtalálhatták benne a számukra fontos, aktuális politikai mondanivalót. Ezért is válhatott március 15-e oly élő és eleven ünneppé a korszakban.

WHO REMEMBERED WHAT: MARCH 15 IN THE ERA OF DUALISM

The evolution of celebrations in the light of political conflict

by Krisztina M. Lovas

SUMMARY

The aim of this paper is to clarify the role and importance of the most celebrated Hungarian feast in national memory. How did the day reflect the socio-political conflicts of the time? Why could it not be officially celebrated under the reign of Franz Joseph? During the discussion of the need for an official national holiday, the article also examines the circumstances of the newly created state celebration of April 11. In connection with the festivities, the article describes some elements and rites of the celebration and the symbolic occupation of space.